

Република България
ИКОНОМИЧЕСКИ
И СОЦИАЛЕН СЪВЕТ

А Н А Л И З

НА

**МИГРАЦИОННИТЕ НАГЛАСИ НА ЗАВЪРШВАЩИТЕ СРЕДНО
ОБРАЗОВАНИЕ МЛАДЕЖИ В БЪЛГАРИЯ**

(разработен по собствена инициатива)

София, 2015 г.

Икономическият и социален съвет /ИСС/ включи в Плана за дейността си през 2015 г. разработването на анализ на тема **“Миграционните нагласи на завършващите средно образование младежи в България”**, който да се разработи на базата на проведено собствено проучване сред завършващите средно образование ученици през 2015 г.

Разработването на анализа бе разпределено на Комисията по труд, доходи, жизнено равнище и индустриални отношения /водеща/ и Комисията по социална политика.

За докладчик по анализа беше определен Пламен Димитров, член на ИСС от група 2 – синдикати и председател на Комисията по труд, доходи жизнено равнище и индустриални отношения.

На заседание, проведено на 25 септември 2015 г. Пленарната сесия на ИСС прие настоящия анализ.

I. ОСНОВНИ ИЗВОДИ И КОНСТАТАЦИИ

1.1. Проблемите на младите хора в България са сред основните приоритети в дейността на Икономическия и социален съвет /ИСС/ още от неговото създаване. Темата е намерила отражение в редица актове на ИСС, в които са представени както основни предизвикателства, така и възможни политики и насоки за решения¹.

1.2. Със загриженост и безпокойство ИСС поставя нееднократно въпроса за сериозните негативни последици от миграцията на населението в нашата страна, и то особено на младите хора, като в свои актове предложи конкретни решения и мерки². Според ИСС развитието на миграционните процеси в страната през последните три десетилетия е основна предпоставка за задълбочаващите се демографски проблеми в България и очакваното тяхно сериозно негативно отражение върху основни социални системи - здравна, пенсионна, образователна и т.н.

1.3. ИСС отчита обществената и социално-икономическата значимост на проблемите на външната миграция на българското население, с която за съжаление България се превърна в един типичен донор на качествен човешки и демографски капитал за развитите страни във и извън Европейския съюз /ЕС/. ИСС още веднъж подчертава, че последициите от този процес вече се чувстват все по-осезателно както по отношение на формиращите се много сериозни дефицити на качествена работна сила, така и във връзка със задълбочаващото се негативно развитие на демографските процеси и равнището на човешкия капитал в нашата страна.

1.3.1. За ИСС друг много тежък проблем със сериозни негативни последици е вътрешната миграция или изселването на населението, и то най-вече на младежите от малките населени места към областните центрове и най-вече към София и няколко по-големи града в страната. Развитието на този процес в България започва още преди 1989 година, но неговият интензитет през последния чевърт век доведе до сериозно намаляване на населението в малките населени места и все повече очертаващите се процеси на обезлюдяване на цели територии в нашата страна.

1.3.2. Комбинирането на двата силни негативни ефекта от външната и вътрешната миграция поставя на сериозно изпитание в средносрочен план демографското бъдеще на България и според ИСС е може би най-сериозният риск пред развитието на нашата страна.

¹ Становище „Семейството, доброто родителство и равните възможности между половете“; становище „Проблемите на професионалното образование и обучение в България“; становище „Образователната система в България – проблеми и необходими реформи“; становище „Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2014 – 2020 г.“; становище „Пазарът на труда в условията на финансова и икономическа криза – предизвикателства и възможни решения“; становище „Българската икономика в условията на глобална финансова и икономическа криза – проблеми, предизвикателства и възможности“; становище „Актуални проблеми и политики на пазара на труда“; резолюция по „Съобщение от Комисията до Европейския парламент, до Съвета, до Европейския Икономически и Социален Комитет и до Комитета на регионите – към възстановяване и създаване на работни места“; становище „Възможности за съчетаване на трудовия и семейния живот“; резолюция „Действия в подкрепа на младите хора и борбата с младежката безработица в България“.

² Становище „Проблеми на демографското развитие и предизвикателства пред демографската политика на България“; резолюцията „Демографски предизвикателства пред България в контекста на стратегията „Европа 2020““; становище по проекта на Национална програма за реформи на Република България (2006 – 2009 г.); становище по „Национална стратегия на Република България по миграция и интеграция 2008-2015; анализ „Преждевременно напускане на образователната система“.

1.4. С особена тревога ИСС нееднократно констатира, че най-типичните носители на тези миграционни нагласи са младите хора, които имат много по-големи изисквания и очаквания по отношение на възможностите за намиране на работа, получаване на по-високи доходи и въобще постигане на по-висок стандарт на живот. За съжаление с изключение на град София и още няколко по-големи града в страната, в останалите населени места условията за живот, работа и обитаване са далеч под изискванията и очакванията на голяма част от младите хора, което е сериозна предпоставка за тяхното намерение да напуснат мястото на живеене и да се преселят в по-голям град или в чужбина.

1.5. Според ИСС тези миграционни нагласи започват да се формират още в периода на училищното обучение и се проявяват много ясно след завършване на средното образование. За тази цел ИСС проведе собствено проучване на миграционните нагласи на завършващите средно образование през учебната 2014-2015 година, като в настоящия анализ представя основните резултати и оценки. Проучването е извършено сред ученици в цялата страна с активното съдействие на Синдиката на българските учители³.

1.6. С особена загриженост ИСС констатира, че двама от средно трима завършващи средно образование ученици имат потенциално желание да напуснат населеното място, в което живеят в момента, като това е много по-силно изразено в малките градове и села, както и в по-малките областни центрове. Резултатите от проучването показват, че относителният дял на завършващите и имащи намерение да напуснат местоживеенето ученици в тези населени места е около два пъти по-висок от този в най-големите градове с население над 300 хиляди души.

1.6.1. ИСС разглежда тези данни като определен риск за по-чувствително задълбочаване на демографските проблеми в по-малките населени места, като и за бъдещо обезлюдяване на част от територията на страната.

1.7. Изключителна е тревогата на ИСС от факта, че намерението за напускане мястото на живеене нараства с увеличаване успеха на ученика, което формира по-високи миграционни нагласи сред най-добрите ученици, завършващи средно образование.

1.8. Според ИСС важно значение за миграционните нагласи на учениците има семейната среда. В своето изследване ИСС потвърждава, че при по-високо образование на родителите се наблюдават по-високи нагласи към напускане мястото на живеене от страна на завършващите ученици.

1.9. Независимо от сравнително по-ниския процент ученици, имащи намерение да напуснат на местоживеенето си от градовете с над 300 хиляди жители, ИСС обръща

³ Генералната съвкупност се състои от 51635 ученици в България, които завършват 12-ти клас през учебната 2014/2015 година. Проучването е проведено през месец април и май 2015 година, като в извадката са включени 2131 ученици. Моделът на извадката включва разделянето на населените места в страната в три групи в зависимост от броя на населението и характера на населените места. В така формираните три основни групи (градовете с население над 300 хиляди души; другите областни центрове и останалите градове и села) се извърши прост случаен подбор за определяне на извадката.

специално внимание, че преобладаващото желание на тези ученици е заминаване в чужбина, което като относителен дял е над два пъти по-силно изразено спрямо останалите населени места в страната. Според ИСС това показва много ясно, че в най-големите градове на страната се формират най-силните желаниа на завършващите средно образование ученици за напускане на страната и заселване в чужбина.

1.10. ИСС акцентира и върху ясно изразените намерения на завършващите ученици от по-малките градове и селата за миграция към друг град в страната, като относителният дял на тези ученици е над три пъти по-голям спрямо този в градовете с над 300 хиляди души. В тази връзка трябва да се отчете и фактът, че по отношение на вътрешната миграция град София е най-предпочитано място, особено за завършващите ученици от по-малките областни центрове и от останалите градове и села на страната.

1.11. Като цяло сред завършващите средно образование ученици с намерение да напуснат мястото на живеене момчетата заявяват малко по-голямо желание за заминаване в чужбина от момичетата, докато за момичетата са по-характерни намерения за заселване в София или в друг град.

1.12. С особена загриженост ИСС констатира, че основният проблем, посочен от завършващите средно образование през 2015 година ученици, е трудното намиране на работа в мястото на живеене. И независимо че този проблем е по-типичен за учениците с по-нисък успех и за тези с родители с най-ниско образование, то около двама от средно трима завършващи ученици са определили трудното намиране на работа като основен проблем, с който се сблъскват в своето населено място. И това е основният проблем, независимо от големината на населеното място, успеха на ученика или образованието на неговите родители.

1.13. ИСС акцентира върху още една своя констатация - за около 50 % от завършващите средно образование ученици другият основен проблем е намирането на добра подходяща работа. Заслужава внимание фактът, че този проблем се идентифицира много по-често от учениците с висок успех или с родители с висше образование, които живеят в по-големите градове. Това най-вероятно е и една от водещите причини за намерението за изселване от мястото на живеене.

1.14. Невъзможността за получаване на високи доходи е другият основен проблем, с който се сблъскват младите хора в населеното място, в което живеят. ИСС отбелязва, че на практика всеки втори завършващ средно образование през 2015 година ученик определя този проблем като един от най-сериозните в своето населено място.

1.14.1. ИСС обръща специално внимание, че невъзможността за високи доходи в мястото на живеене се идентифицира за определено по-сериозен проблем от учениците с по-висок успех или от тези, чиито родители са с най-високо образование. За ИСС това е важен сигнал, че невъзможността за постигане на високи доходи след завършване на средното образование може да се окаже един от

ключовите фактори за изселването на част от завършващите ученици и по-конкретно на тези с най-висок успех.

1.15. Особена тревога за ИСС предизвиква обстоятелството, че като следващ значителен проблем на своето населено място завършващите средно образование посочват именно недоброто образование. На практика всеки четвърти такъв ученик е идентифицирал невъзможността за получаване на добро образование като проблем, по-сериозен дори от този за лошите пътища и транспорт, здравеопазването или корупцията в населеното място за живеене.

1.16. Лошата инфраструктура, високата корупция и липсата на достатъчно възможности за забавления и спорт са други три проблема, които около 20 % от завършващите ученици изтъкват за своето населено място.

1.16.1. Почти всеки десети завършващ ученик определя като проблеми лошото здравеопазване, високата престъпност и напускането на населеното място от неговите приятели.

1.17. Независимо че за учениците проблемите с намирането на работа и получаването на високи доходи са най-съществени, основното тяхно желание след завършване на средното образование е продължаване на образованието. Оценките на ИСС показват, че около три четвърти от учениците имат потенциално желание да продължат своето образование и може би затова са критични към качеството на образованието в техните населени места.

1.17.1. Желанието за продължаване на образованието е тясно свързано с успеха на ученика и с образованието на родителите и особено това на майката, като е налице изразена правопрпорционална връзка. Същевременно се констатира и обратната връзка, при която с намаляването на успеха на ученика или образованието на майката се увеличава относителният дял на завършващите ученици, които имат намерение да започнат работа.

1.18. С изключителна загриженост ИСС констатира наличието на ясно изразена нагласа сред завършващите да заминат за чужбина. Около една трета декларират желание по принцип да емигрират в бъдеще, а още една трета се колебаят. Най-голям дял от тях възнамеряват да търсят работа в чужбина; следва желанието за продължаване на образованието и на трето място – установяване в друга страна.

1.18.1. На базата на цялостния анализ може да се формулира хипотезата, че очакваният емиграционен потенциал сред завършващите средно образование е около 20%. Всеки пети завършващ ученик е заявил, че ще направи опит да замине в чужбина до 2-3 години, което очертава кръга на потенциалните емигранти.

1.18.2. Проучването на ИСС показва, че най-силното и вече формирано намерение за заминаване в чужбина е характерно за всеки десети завършващ ученик, който възнамерява да извърши това веднага след завършване на средното образование.

1.18.3. Желанията на завършващите средно образование за напускане на страната са много по-силно изразени в областните градове спрямо другите градове и селата.

1.19. Според ИСС много ясно се очертава основната причина за формиране намеренията за напускане на страната и това е възможността за постигане на по-високи доходи и стандарт на живот. На практика това е причината, която обуславя желанието за емиграция на всеки втори ученик, имащ намерение да напусне страната след завършване на средно образование.

1.20. Същевременно ИСС констатира наличието и на специфични причини за формиране на тези нагласи в зависимост от характера и размера на населените места. Анализите показват, че в по-малките градове и селата по-съществено значение за такива емиграционни нагласи има възможността за намиране на добра работа в чужбина. Същевременно в най-големите градове съществен фактор за нагласите за напускане на страната е възможността за получаване на добро висше образование в чужбина, което се подчертава от почти всеки пети завършващ средно образование в тези градове ученик с такова намерение.

1.21. Като фактор за заминаване в чужбина желанието за постигане на по-високи доходи и стандарт на живот, както и за получаване на по-добро висше образование е по-характерно за момичетата, отколкото за момчетата. При момчетата много по-силно значение има възможността за намиране на добра работа в чужбина.

1.22. Определени различия ИСС констатира в мотивацията за напускане на страната от завършващите средно образование в зависимост от техния успех. С нарастването на успеха на учениците се увеличава определено желанието за заминаване в чужбина с цел получаване на добро образование, а с намаляване на успеха като фактор за емиграция от страната се наблюдава нарастване влиянието на възможността за намиране на добра работа.

1.23. ИСС отбелязва, че възможността за материално подпомагане на семейството оказва около два пъти по-силно влияние върху намерението за напускане на страната при учениците с най-нисък успех спрямо останалите ученици с такива нагласи.

1.24. ИСС обръща внимание върху установените различия в предпочитания начин за осъществяване на намеренията за напускане на страната в зависимост от големината и характера на населеното място.

1.24.1. Според проучването на ИСС всеки четвърти ученик с намерение за напускане на страната смята да извърши това сам, като това е много по-типично за големите градове в страната. Оценка показват, че относителният дял на заявителите този начин за напускане на страната ученици в областните центрове е с около една трета по-висок от този в останалите градове и селата.

1.24.2. За малките градове и селата е по-характерно желанието на учениците да напуснат страната със своето семейство или с част от него, докато относителният дял на възнамеряващите да заминат по този начин в чужбина намалява с около 30 % в градовете с над 300 хиляди жители.

1.24.3. За ИСС очертаващите се различия в предпочитания начин за напускане на страната между големите градове и другите населени места могат да се приемат

като израз на по-голяма увереност на учениците от големите градове за самостоятелно справяне с проблемите в чужбина. Именно в тези градове е най-голям делът на младежите, възнамеряващи да продължат навън образованието си, а това е свързано със самостоятелно заминаване. Младежите от малките градове възнамеряват преди всичко да търсят работа, което съответства на много по-силната тенденция в малките градове и селата цели семейства да работят (а в перспектива и да се изселват) в чужбина, а не само на завършващото средно образование дете.

1.25. ИСС обръща много сериозно внимание на факта, че около 70% от учениците с намерение за напускане на страната имат роднини или близки в чужбина, на които могат да разчитат. Това е един сигнал, че формиралата се до този момент емиграция от страната създава вече много сериозни предпоставки за следващи вълни на изселване предвид възможността за младите хора да бъдат приютени при свои близки в чужбина.

1.25.1. ИСС подчертава, че наличието на близки и роднини в чужбина, на които могат да разчитат учениците при напускане на страната, е по-характерно за малките градове и селата, отколкото за големите градове в нашата страна. Това може да е свидетелство и за един много по-силен емиграционен интензитет от малките населени места през последните няколко десетилетия, което като последствие най-вероятно ще доведе до обезлюдяването на част от тях.

1.26. В същото време ИСС много силно и ясно изтъква, че само 3,4% от имащите намерение да напуснат страната ученици искат да извършат това поради нежелание да живеят в България.

1.26.1. ИСС обръща изключително сериозно внимание върху факта, че 97 от 100 завършващи средно образование и с нагласи да напуснат страната ученици имат желание да живеят в България, но за съжаление са налице други съществени проблеми, с които младите хора се сблъскват и които не могат като че ли да бъдат решени в краткосрочна перспектива.

1.26.2. В тази връзка проучването на ИСС констатира, че около две трети от учениците с намерение да напуснат страната биха останали в България, ако си намерят добре платена работа.

1.26.3. Около една трета от учениците с нагласи за заминаване в чужбина са посочили намирането на работа по завършената от тях специалност като потенциален мотив за промяна на това решение. Също така около една пета от учениците с миграционни намерения могат да ги променят, ако успеят да започнат собствен бизнес в България.

1.26.4. Очевидно в основата на намерението за заминаване в чужбина са икономическите причини, свързани с възможностите за високи доходи и намиране на подходяща работа или започване на собствен бизнес, като доходите и въобще стандартът на живот имат приоритетно значение. В тази връзка следва да се отбележат и факторите: недобро образование; влошено качество на

здравеопазването; висока престъпност; всеобщо разпространени и доминиращи в обществото и икономиката корупционни модели; следване на примера на близките приятели; наличие на близки и роднини зад граница и други.

II. НАМЕРЕНИЕ ЗА НАПУСКАНЕ НА МЯСТОТО НА ЖИВЕЕНЕ И ПРЕДПОЧИТАНИ НАПРАВЛЕНИЯ НА МИГРАЦИЯ

2.1. ИСС констатира, че около две трети от завършилите средно образование през 2015 година ученици имат потенциално намерение да напуснат мястото, където живеят в момента. Като цяло намерението за напускане на местоживеенето е по-слабо изразено в големите градове с население над 300 хиляди души и намира много по-сериозно проявление в малките населени места и особено в по-малките областни центрове.

2.1.1. Намерението за напускане на мястото на живеене се формира сред 71% от завършилите средно образование през 2015 година ученици в малките градове и селата и при 84% от тези ученици в областните градове с население под 300 хиляди души, докато в най-големите областни центрове това намерение е характерно за около 40 % от завършващите средно образование ученици.

2.1.2. Налице е по-голямо желание за напускане на местоживеенето при момчетата спрямо момчетата.

2.2. Успехът на ученика от предходната година формира определени различия в намерението за напускане на местоживеенето и заселване в друго населено място или в чужбина. С повишаването на успеха се очертава тенденцията към определено увеличаване на желанието за изселване от мястото на живеене.

2.2.1. В тази връзка се констатира, че около половината от учениците с успех под 4,50 за предходната учебна година имат потенциално желание да напуснат мястото, където живеят, докато при учениците с отличен успех това е характерно за трима от средно четирима.

2.3. ИСС установи, че определено влияние за формиране на намерението за мигриране има семейната среда, в т.ч. и образованието на родителите. Налице е пряка връзка между по-високото образование на родителите и по-голямото желание на учениците да напуснат мястото на живеене.

2.4. Констатацията на ИСС е, че с нарастване размера на населеното място се увеличава чувствително относителният дял на родителите с висше и полувисше образование, като в градовете с над 300 хиляди души този дял е 2,5 пъти по-висок от съответния дял в малките градове и селата в страната.

2.4.1. Същевременно е ясно очертана и другата връзка, при която с намаляване размера на населеното място се увеличава чувствително относителният дял на родителите с основно или по-ниско образование. В малките градове и селата например процентът на родителите с основно или по-ниско образование на

завършващите ученици е от порядъка на 7-8 пъти по-висок от този на родителите в градовете с над 300 хиляди души.

2.5. Образованието на родителите определено има значение за постигнатия успех от учениците, като е налице ясно изразена връзка между по-високия успех на ученика и по-високото образование на родителите, както и обратното.

2.5.1. Относителният дял на родителите с висше образование при учениците с отличен успех е няколко пъти по-висок от този при учениците с успех под 4,50.

2.5.2. ИСС установи също, че относителният дял на родителите с основно или по-ниско образование на учениците с успех под 4,50 е около 6 пъти по-висок от съответния показател при учениците с отличен успех.

2.6. Налице са определени различия в предпочитаното място за заселване в зависимост от големината на населените места, в които живеят завършващите средно образование ученици.

2.6.1. Най-силно изразени намерения за заселване в чужбина се наблюдават в големите градове с над 300 хиляди жители, където половината от завършващите ученици са заявили такива намерения. В по-малките областни центрове и в останалите градове и села този относителен дял е над два пъти по-нисък.

2.7. Град София е предпочитаното място за заселване сред завършващите учениците, които са в малките областни центрове или в другите градове и села на страната. В тези населени места това предпочитание е по-ясно изразено спрямо подобни намерения в областните градове с над 300 хиляди души.

2.8. Желанието за заминаване в чужбина след завършване на средно образование е малко по-изразено при момчетата спрямо момичетата. Същевременно момичетата имат малко по-големи намерения да се преселят в София или в друг град.

2.9. Налице е определена връзка между успеха на учениците от предходната година и предпочитаното от тях направление за миграция, като тя се наблюдава по-ясно по отношение на потенциалната вътрешна миграция.

2.9.1. Констатира се силна връзка между по-високия успех и намерението за заселване в град София, докато желанието за заселване в друг град е определено по-характерно за учениците с по-нисък успех.

2.10. Образованието на родителите и в частност на майката оказва влияние върху формирането на миграционните нагласи сред учениците, като родителите с най-високо образование формират много високи нагласи за заселване на децата им в столицата.

2.10.1. Оценките на ИСС показват, че относителният дял на завършващите и имащи намерение за заселване в град София ученици с родители с най-високо образование е около 2,5 пъти по-висок от този при учениците с майки с основно или по-ниско

образование, докато по отношение на миграцията в друг град тенденциите са противоположни.

III. ОСНОВНИ ПРОБЛЕМИ НА МЛАДИТЕ ХОРА В МЯСТОТО НА ЖИВЕЕНЕ И ТЕХНИТЕ НАМЕРЕНИЯ СЛЕД ЗАВЪРШВАНЕ НА УЧИЛИЩЕ

3.1. ИСС констатира, че за около две трети от анкетираните ученици основният проблем е трудното намиране на работа в мястото на живеене. С особена загриженост ИСС подчертава, че липсата на работа за младите хора е основен проблем както в малките градове и селата в страната, така и в големите областни центрове.

3.1.1. Този проблем намира много силно проявление при онези ученици, които имат нисък успех или родителите им имат основно или по-ниско образование, както и средно образование. Същевременно за всеки шест от средно десет ученици с отличен успех или чиито родители са с висше образование трудното намиране на работа в мястото на живеене се определя като основен техен проблем.

3.1.2. Трудното намиране въобще на работа се определя от учениците като по-голям проблем в по-малките областни центрове и другите малки градове и селата в страната спрямо най-големите областни центрове.

3.1.3. Като цяло завършващите средно образование момичета са определили като малко по-сериозен проблема с намиране на работа спрямо мнението на завършващите момчета.

3.2. Намирането на “добра подходяща работа” е другият сериозен проблем, който се идентифицира от около половината от завършващите средно образование ученици.

3.2.1. Трудното намиране на “добра подходяща работа” е по-голям проблем за учениците с успех над 4,50 и особено за тези с отличен успех в сравнение с тези ученици, чиито успех е под 4,50.

3.2.2. Трудното намиране на “добра подходяща работа” е един основен проблем за 40,1% от завършващите средно образование ученици, чиито родители са с основно или по-ниско образование, докато този проблем се идентифицира от 47% от учениците с родители с висше образование.

3.2.3. Трудното намиране на “добра подходяща работа” се определя като по-сериозен проблем от завършващите ученици в най-големите областни центрове в сравнение с по-малките областни центрове и останалите градове и села в страната.

3.3. ИСС констатира, че трудното намиране на работа и “трудното намиране на добра подходяща работа” са проблеми, които имат различно проявление в зависимост от: образователното равнище на семейството и особено на майката; успеха и пола на ученика; големината и характера на населеното място.

3.3.1 Трудното намиране на работа се определя като по-голям проблем за учениците с по-нисък успех или с родители с по-ниско образование, в сравнение с учениците с по-висок успех или родители с висше образование.

3.3.2 Трудното намиране на “добра подходяща работа” се определя като по-голям проблем от ученици с висок успех или живеещи в семейства на родители с висше образование.

3.3.3 Трудното намиране въобще на работа се проявява по-силно като проблем в по-малките населени места, докато в големите градове на страната учениците посочват по-често проблема за намиране на “добра подходяща работа” спрямо техните връстници от малките населени места.

3.3.4. Намирането на работа изобщо, както и намирането на “добра подходяща работа”, се оказва по-голям проблем за завършващите момичета спрямо завършващите момчета.

3.4. ИСС установи, че другият основен проблем, с който се сблъскват учениците, е свързан с получаване на високи доходи. Всеки втори ученик е посочил невъзможността от получаване на високи доходи като един от най-сериозните проблеми в своето населено място, като в по-малките населени места този проблем се определя като по-сериозен.

3.4.1. В големите градове с население над 300 хил. жители проблемът с невъзможността от получаване на високи доходи е посочен от 44,1% от анкетираните ученици.

3.4.2. За по-малките градове и селата в страната този проблем се идентифицира от 53,5% от анкетираните ученици.

3.5. Изследването показва, че невъзможността за получаване на високи доходи е много по-сериозен проблем за учениците с отличен успех спрямо тези с по-нисък успех от предходната година. Той е идентифициран от 53,5% от отличниците и от 44,3% от учениците с успех под 4,50.

3.5.1. Този проблем се идентифицира като основен от 50,8% и 50,3% от завършващите ученици, чиито родители са съответно с висше и със средно образование, докато той е посочен от 44,7 от учениците с основно или по-ниско образование.

3.6. Особен акцент ИСС поставя върху констатацията, че всеки четвърти завършващ ученик определя липсата на възможност за „добро образование“ като друг основен проблем на населеното място, в което живее. За анкетираните ученици този проблем се оказва много по-сериозен в сравнение с проблемите, свързани с транспорта и пътищата, както и с корупцията в мястото на живеене.

3.6.1. Прави впечатление, че недоволството на учениците от недоброто равнище на образованието е много по-силно изразено в областните центрове, отколкото в другите по-малки градове и селата в страната. Докато констатацията за недоброто

образование е налице при 26,1% и 31,3% от завършващите ученици съответно в най-големите и в по-малките областни центрове, то тази оценка се наблюдава при 19,9% от тези ученици в останалите малки градове и селата в нашата страна.

3.6.2. Негативните оценки за равнището на образованието определено нарастват с успеха на учениците от предходната година. И ако недоброто образование в мястото на живеене се определя като проблем от 18,9% от учениците с успех под 4,50, то този проблем е идентифициран от 32,1% от завършващите с отличен успех от предходната година.

3.6.3. Несъмнено момчетата са по-критични към качеството на образованието в сравнение с момчетата. В тази връзка ИСС констатира, че ако 21,2% от завършващите момчета са определили недоброто образование като проблем, с който се сблъскват в обитаваното населено място, то този проблем е посочен от 30,6% от завършващите момчета.

3.7. Състоянието на инфраструктурата и по-конкретно на пътищата и транспорта, високото ниво на корупцията и липсата на възможности за забавления и спорт са други три проблема на населеното място за живеене, посочени средно от всеки пети завършващ ученик.

3.7.1. Високото ниво на корупция е много по-сериозен проблем за учениците в най-големите областни центрове, отколкото за тези в малките градове или селата в страната. Същевременно липсата на достатъчно възможности за спорт и забавления е определена като проблем от 25,4% от завършващите ученици в малките населени места, докато в най-големите областни центрове с население над 300 хиляди души този проблем се идентифицира от 9,5% от учениците.

3.8. Лошото здравеопазване се определя като проблем на населеното място за живеене от около 12,2 % от анкетираните ученици. Същевременно около 10% от тях идентифицират високата престъпност като друг проблем на населеното място. Също около 10% от учениците считат като проблем напускането на населеното място от техните приятели, като този проблем е много по-сериозен в по-малките населени места.

3.9. Независимо че за завършващите ученици възможността за намиране на работа, и то особено подходяща такава, както и получаването на високи доходи са двата основни проблема, основните им намерения не са свързани със започване на работа след завършване на средно образование. В тази връзка ИСС констатира изключително високо желание за продължаване на обучението в следващите образователни степени. На базата на проведеното изследване се установи, че трима от средно четирима завършващи ученици имат желание да продължат образованието си.

3.9.1. Същевременно ИСС намери много големи различия в намерението за продължаване на образованието между учениците в областните градове като цяло и останалите градове и села в страната. В първите населени места доминира изцяло намерението за продължаване на образованието, като относителният дял на

завършващите средно образование и желаещи продължаване на образованието ученици е около 85 % и е с около 50 % по-висок от съответния показател в останалите градове и села.

3.9.2. Сравнително големи са и различията между завършващите момчета и момичета по отношение намерението им за продължаване на образованието. Докато 83,4% от завършващите средно образование момичета заявяват интерес към продължаване на образованието, то това е характерно за 69,2% от завършващите средно образование момчета.

3.9.3. Успехът от предходната година е изключително силен фактор за формиране намерението за продължаване на образованието. В тази връзка ИСС констатира, че ако малко над 90% от завършващите ученици с отличен успех от предходната година имат желание да продължат своето образование, то този относителен дял при учениците с успех под 4,50 е два пъти по-нисък.

3.9.4. Съвсем очаквано образованието на родителите и особено на майката оказва също силно влияние върху решението на завършващите ученици за продължаване на образованието. И ако 37,6% от учениците с родители с основно или по-ниско образование са заявили някакво желание за продължаване на образованието, то това намерение е характерно за 89,2% от учениците, чиито родители са с висше образование.

3.10. Докато в областните градове желанието за продължаване на образованието е много по-изразено спрямо това на учениците в малките градове и селата, то по отношение намерението за търсене и започване на работа след завършване на средно образование се наблюдават противоположни тенденции. В тази връзка ИСС установи, че докато в малките градове и селата в нашата страна над 30% от завършващите ученици имат намерение да си потърсят работа в частна или държавна фирма, както и да започнат работа в семейния бизнес, то в областните центрове такова намерение е заявено от по-малко от 10% от завършващите ученици.

3.10.1. Налице е ясна тенденция, при учениците с по-нисък успех да се увеличава чувствително желанието за започване на работа след завършване на средното образование. За 40% от завършващите ученици с успех от предходната година под 4,50 желанието е за започване на работа, но в същото време това е характерно за по-малко от 4% от завършващите отличници.

3.10.2. Образованието на родителите е друг много съществен фактор за формиране намерението за започване на работа след завършване на училище, като и тук се наблюдава обратнопропорционална зависимост. Над 45% от завършващите ученици, чиито родители са с основно или по-ниско образование, имат намерение да започнат работа, докато такова желание са заявили по-малко от 7% от завършващите, чиито родители са с висше образование.

3.10.3. Впечатление прави също, че докато малко над 20% от завършващите средно образование момчета имат желание за започване на работа, то относителният дял на завършващите момичета с такива намерения е два пъти по-малък.

IV. НАГЛАСИ И НАМЕРЕНИЯ ЗА ЗАМИНАВАНЕ В ЧУЖБИНА

4.1. ИСС констатира, че намерението за заминаване в чужбина е характерно за около една трета от учениците, завършващи средно образование през 2015 г. Още около една трета от тези ученици се колебаят по отношение на решението си за заминаване в чужбина, докато твърд отказ от такова решение е характерен само за останалата една трета от завършващите средно образование.

4.1.1. Налице са някои различия в намеренията за заминаване в чужбина от гледна точка големината на населените места. Най-силно това намерение е изразено в по-малките областни центрове, както и в големите градове с над 300 хиляди жители. В тази връзка се констатира, че относителният дял на заявिलите намерение за заминаване в чужбина ученици в градовете с над 300 хиляди жители и в останалите областни градове е по-висок с 22 до 37 % от съответния показател за останалите населени места в страната. Това показва, че нагласите за напускане на страната са с много по-явно проявление в по-големите градове и най-вече в областните центрове на страната.

4.2. Изследването на ИСС показва безспорно, че доминиращата цел и намерението за заминаване в чужбина е постигането на по-висок жизнен стандарт.

4.3. Възможностите за продължаване на образованието и за намиране на работа са други две основни намерения, характеризиращи желанието на завършващите средно образование да заминат в чужбина. Желанието за намиране на работа е по-силно като намерение за заминаване в чужбина от това за продължаване на образованието.

4.3.1. Същевременно образованието и работата като цели за заминаване в чужбина са с различна тежест при формиране на намеренията на учениците в различните населени места на страната. Наблюдава се тенденция, при която с намаляване размера на населеното място се увеличава значението на възможността за намиране на работа при формиране на намерението за напускане на страната. Например в малките градове и селата в страната намирането на работа като намерение за напускане на страната е с два пъти по-висока тежест от желанието за продължаване на образованието.

4.4. Определено по-висок е относителният дял на момчетата спрямо момчетата, които завършват средно образование и имат намерение да заминат в чужбина, за да продължат своето образование. По отношение на възможността за намиране на работа в чужбина като относителен дял в намеренията между момчетата и момичетата не се наблюдават никакви различия.

4.5. ИСС констатира някои различия в намерението на учениците за напускане на страната в зависимост от техния успех от предходната година. Определено намерението за напускане на страната след завършване на средно образование е най-високо сред учениците с отличен успех, при които почти 37 % декларират подобно желание. Същевременно учениците с по-нисък успех и намерение за напускане на страната представляват от 30 до 32 % от съответните съвкупности на завършващите средно образование.

4.5.1. По отношение на колебаещите се в намерението си да напуснат страната след завършване на средно образование не се констатираат никакви по-значими различия между учениците в зависимост от успеха им през предходната година.

4.5.2. Интересно е да се подчертае, че учениците с отличен успех от предходната година заявяват най-високи намерения за заминаване в чужбина както с цел продължаване на образованието, така и за намиране на работа, като всеки един от

4.6. Същевременно ИСС установява много по-големи различия сред учениците съобразно техния успех в намерението им да заминат в чужбина с цел продължаване на образованието спрямо другата цел – намиране на работа.

4.6.1. По отношение намерението за намиране на работа в чужбина различията в относителния дял на желаещите да направят това ученици съобразно техния успех съществуват, но не са твърде големи. Разликата в относителния дял на отличните ученици с намерение за работа в чужбина и съответните показатели за останалите с друг успех ученици е от порядъка на 20 – 30 %.

4.6.2. Същевременно относителният дял на завършващите средно образование ученици с отличен успех от предходната година и с много голяма вероятност да продължат образованието си в чужбина е съответно 2,5 пъти и 1,9 пъти по-висок от съответния показател за учениците с успех под 4,50 и тези с много добър успех.

4.7. Образованието на родителите има определено влияние за формиране намеренията на учениците за напускане на страната по различни причини. Интересно е да се отбележи, че учениците, чиито родители са с най-високото и с най-ниското образование, са изразили по-силно желание за напускане на страната, спрямо тези с родители със средно образование.

4.7.1. Не се наблюдават по-ясни различия в намерението за заминаване в чужбина с цел търсене на работа между учениците с различни образователни равнища на техните родители.

4.7.2. Много силно е влиянието на образованието на родителите при формиране на решението за продължаване на образованието в чужбина. Относителният дял на учениците с родители с най-високо образование, които са с високи нагласи за продължаване на образованието си в чужбина, е над два пъти по-висок спрямо този при учениците, чиито родители са със средно или с основно и по-ниско образование.

4.8. Около една трета от анкетираните ученици, които са с намерение за напускане на страната, имат желание да направят това веднага след завършване на средното образование. Около една пета от завършващите с намерение да напускат страната считат да го направят през следващите 2 – 3 години. Или като цяло над 50 % от завършващите средно образование с намерение за напускане на страната считат да извършат това до 3 години от завършване на това образование.

4.9. Не се наблюдават по-съществени различия във времеви аспект по отношение намеренията за напускане на страната от завършващите средно образование

ученици в зависимост от големината на населените места. Малко по-високо е желанието за напускане на страната веднага след завършване на средно образование в малките градове и селата, но различията не са толкова големи с останалите градове в България.

4.9.1. Големината на населеното място също не е съществен фактор за формиране на по-големи различия в намеренията за напускане на страната през следващите 2-3 години. И тук, макар и с много малка разлика, се наблюдава по-високо равнище на това намерение в малките градове и селата на страната, както и в най-големите градове с население над 300 хиляди души, но като цяло различията не са съществени.

4.10. ИСС констатира определени различия в начина на напускането на страната, които се наблюдават в населените места с различна големина. Като цяло в страната всеки четвърти завършващ ученик с намерение за напускане на страната декларира, че ще извърши това сам и без придружители. Прави впечатление обаче, че се формират определени различия между относителните дялове на решилите сами да напуснат страната в големите градове и в малките градове и селата. При това относителните дялове на завършващите с намерение за заминаване в чужбина ученици, които възнамеряват да извършат това сами, са с около 50 % по-високи от областните градове на страната от съответния показател в останалите по-малки градове и селата.

4.10.1. За малките градове и селата е по-характерно желанието на учениците да напуснат страната със своето семейство или с част от него, докато с нарастване големината на населеното място процентът на възнамеряващите да заминат по този начин в чужбина намалява с около 30 % в градовете с над 300 хиляди жители.

4.11. Различията по отношение на големите градове и малките градове и селата в България за напускане на страната самостоятелно или със семейството показват и определени нагласи сред учениците, които може би се формират в техните семейства. Посочените различия са най-вероятно свидетелство за много по-голямата сигурност сред учениците от големите градове за справяне с проблемите в чужбина, отколкото сигурността сред учениците в малките градове и селата на страната. Друга причина за тези различия може да се търси и във формиране на много по-високи намерения в малките градове и селата за изселване на цялото семейство, а не само на завършващото средно образование дете. Въобще тези интересни диференциации по видове населени места заслужават допълнително внимание и анализи и трябва да бъдат обект на много целенасочени и внимателни политики от страна на местната и централната власт.

4.11.1. Прави впечатление също, че над 50 % от анкетираните ученици с намерение за напускане на страната замислят да направят това сами или с приятели, но на първо време без семействата си. Това може да се приеме като един много сериозен сигнал за решимост на намеренията за миграция, което едва ли е благоприятно обстоятелство за страната на фона на нейните демографски проблеми.

4.12. ИСС обръща внимание на обстоятелството, че около 70 % от завършващите с намерение за напускане на страната имат роднини или близки в чужбина и те могат да заминат при тях. Това показва, че формиралата се досега външна миграция създава много сериозни предпоставки за следващи вълни предвид сигурността на младите хора във възможността да бъдат приютени при свои близки.

4.12.1. Според ИСС специално внимание заслужават обаче фактите, свързани с малките градове и селата и малките областни центрове, от една страна, и градовете с над 300 хиляди жители. Прави впечатление, че относителният дял на решилите да напуснат страната завършващи ученици с близки и роднини в чужбина в по-малките областни центрове, останалите градове и селата в България е с около 22 % по-висок от съответния показател за градовете с над 300 хиляди жители. Според ИСС това може да се приеме като сигнал за един досегашен много силен интензитет на емиграция от България, и то от по-малките населени места, като следваща подобна вълна би поставила под въпрос съществуването на част от тях в един средносрочен период.

4.13. Момчетата показват малко по-изразена нагласа за напускане на страната веднага след завършване на средното образование от тази при момичетата. Като цяло обаче нагласите за напускане на страната от момчетата и момичетата през следващите 2-3 години са много сходни.

4.13.1. Завършващите момчета предпочитат в по-голяма степен да напуснат страната сами или с приятели спрямо съответните намерения при момичетата. От своя страна момичетата заявяват много ясно по-високо желание за напускане на страната заедно с цялото семейство или с част от него спрямо съответните намерения на момчетата. Това показва, че за завършващите момчета е характерна една по-голяма степен на сигурност или увереност за справяне с проблемите в чужбина спрямо съответния контингент завършващи средно образование момичета, които са също с намерение за напускане на страната.

4.14. Успехът от предходната година също има определено значение за формиране на решения за начина на напускане на страната след завършване на средно образование. Относителният дял на отличниците с намерение за напускане на страната и с решение да направят това сами е над 30 % и е с около 60 % по-висок от съответния показател за останалите ученици с по-нисък успех и със същите намерения за напускане на страната.

4.14.1. Същевременно учениците с най-нисък успех предпочитат да заминат в чужбина със семейството си или с приятели, което показва някаква несигурност във възможностите им за реализация. Данните показват, че относителният дял на учениците с успех под 4,50 от предходната година и с намерение за напускане на страната, които ще извършат това със семейството си, е с около 66 % по-висок от съответния показател за учениците с отличен успех и с идентични намерения за миграция. Също така относителният дял на учениците с успех от предходната година под 4,50 с намерение за напускане на страната с приятели е около 45 % по-висок от съответния показател при отличните ученици.

4.14.2. От 74 до 77 % от завършващите средно образование с успех от предходната година до 5,49 и с намерение за напускане на страната имат роднини или близки в чужбина, при които могат да заминат, докато за отличниците този процент е 64. Според ИСС това може да се приеме и като един сигнал за много по-интензивна предходна емиграция на роднини и близки на ученици с по-нисък успех спрямо ситуацията при учениците с отличен успех.

4.15. Ролята на образованието за формиране начина на напускане на страната от учениците се очертава особено ясно, когато се разгледат характеристиките на завършващите средно образование с намерение за напускане на страната по отношение на образованието на родителите. Безспорен е фактът, че с нарастване на образованието на родителите се увеличава в много голяма степен сигурността на ученика и неговото желание да напусна страната сам и без семейството си. Относителният дял на желаещите ученици да напуснат сами България и с родители с най-високото образование е 2,6 пъти по-висок от характерния показател за учениците с подобни намерения и родители с основно или по-ниско образование. Същевременно желаещите да напуснат страната със семейството си ученици с родителите с основно или по-ниско образование като относителен дял са 2 пъти повече от съответното равнище при учениците с родители с висше или полувисше образование.

4.16. Колкото по-ниско е образованието на родителите, толкова повече се увеличава дялът на завършващите ученици, които искат да напуснат веднага или до 2-3 години България. Например ако около 70 % от завършващите средно образование ученици с родители с основно или по-ниско образование и желание да напуснат България възнамеряват да направят това веднага или през следващите 2-3 години, то този процес е характерен за около 56 % от желаещите да напуснат страната завършващи ученици с родители с най-високо образование. Учениците с родители с най-ниско образование имат най-много близки и роднини в чужбина, при които могат да заминат. Докато около 65 % от учениците с намерение за напускане на страната с родители с висше образование имат близки и роднини зад граница, то при учениците с основно или по-ниско образование този процент е около 88.

V. ОСНОВНИ ПРИЧИНИ ЗА ЗАМИНАВАНЕ В ЧУЖБИНА

5.1. ИСС констатира, че възможността за постигане на по-високи доходи и стандарт на живот е причината, поради която над 50 % от завършващите средно образование ученици имат намерение да напуснат България. Очевидно доминиращата причина е твърде сложна и комплексна и в представите на младите хора тя е свързана въобще с начина на живот и по-високия жизнен стандарт. Като цяло значението на тази причина за намерението за напускане на страната е идентично в по-малките областните градове и останалите градове и селата в страната. Малко по-малък е процентът на учениците в градовете с над 300 хиляди жители, които изтъкват като основна причина възможността за по-високи доходи и жизнен стандарт за заминаването в чужбина.

5.2. С намаляване размера на населеното място се увеличава процентът от желаещи да напуснат страната ученици с цел да си намерят добра работа в чужбина. При това докато в градовете с над 300 хиляди души население около 15 % от учениците с намерение за емиграция искат да извършат това с цел намиране на добра работа, то в малките градове и селата този процент достига до 23.

5.2.1. Същевременно с нарастване размера на населеното място се увеличава много чувствително влиянието на фактора „получаване на добро висше образование“. Ако в малките градове и селата в страната около 9 % от решилите да напуснат страната ученици искат да извършат това с цел получаване на добро висше образование в чужбина, то в градовете с над 300 хиляди жители този процент е 19.

5.2.2. Като цяло се формират специфични причини за заминаване в чужбина в населените места с различна големина, като се изключи, разбира се, доминиращата причина, свързана с по-високите доходи и жизнен стандарт. Очевидно в по-малките градове и селата на страната по-съществено значение за емиграционните нагласи на младите хора има липсата на възможност за намиране на работа спрямо тази възможност в големите градове на страната. Същевременно в големите градове определено съществен фактор за емиграцията на учениците е невъзможността за получаване на добро висше образование, което се декларира от всеки пети, завършващ средно образование ученик в тези градове с намерение за напускане на страната.

5.3. Изключително ясно обаче трябва да се отбележи, че само 3,4 % от желаещите да напуснат България завършващи средно образование ученици ще извършат това поради нежелание да живеят в нашата страна. Казано с други думи, почти 97 от 100 завършващи средно образование и имащи намерение да напуснат страната ученици имат желание да живеят в България, но за съжаление са налице други съществени проблеми, които те не могат да решат в близко бъдеще в страната.

5.4. Желанието за получаване на по-високи доходи и стандарт на живот като причина за напускане на страната е по-характерно за момчетата, отколкото за момчетата, завършващи средно образование. Получаването на добро висше образование като причина за напускане на България също е фактор с по-силно значение за завършващите средно образование момчета спрямо момчетата.

5.5. При момчетата много по-силно влияние спрямо момчетата за формиране на желание за напускане на страната след средно образование има възможността за намиране на добра работа в чужбина. Още веднъж ще подчертаем, че при момчетата от по-голямо значение е доходът и жизненият стандарт, както и получаването на добро висше образование. Същевременно няма разлика в нежеланието за живеене в България като фактор за нейното напускане между момчетата и момчетата и това нежелание е на едно изключително ниско равнище от около 3 %.

5.6. С нарастване на успеха на учениците се увеличава много чувствително влиянието на възможността за получаване на добро висше образование в чужбина като фактор за емиграция. Например ако около 4 % от учениците с успех под 4,50,

които завършват средно образование и имат намерение да напуснат страната, са посочили възможността за добро висше образование като фактор, то този процент при отличните ученици достига до 21.

5.6.1. И обратно, с намаляване успеха на учениците от предходната година много чувствително се увеличава значението на възможността за намиране на добра работа като фактор за заминаване в чужбина. В случая относителният дял на учениците с най-нисък успех, които имат намерение да заминат в чужбина за намиране на добра работа, е 2,5 пъти по-висок от съответния показател за завършващите средно образование с отличен успех от предходната година и с намерение за напускане на страната.

5.7. Прави впечатление, че възможността за материално подпомагане на семейството влияе два пъти по-силно върху намерението за напускане на България при учениците с най-нисък успех спрямо останалите ученици с намерение за заминаване в чужбина.

5.8. Образованието на родителите безспорно оказва определено влияние върху формирането на намеренията на учениците за заминаване в чужбина. ИСС констатира ясна връзка между нарастването на образованието на родителите и изключително силното влияние на възможността за получаване на добро висше образование в чужбина като фактор за формиране на намерението за напускане на страната сред учениците.

5.8.1. Също така с намаляване на образованието на родителите много чувствително нараства влиянието на причината за напускане на страната, свързана с възможност за намиране на добра работа.

5.8.2. Трябва обаче да се отбележи, че материалното подпомагане на семейството е фактор с изключително по-силно влияние за формиране на намерението за напускане на страната сред учениците с родители с основно или по-ниско образование спрямо тези със средно и особено с висше образование. В тази връзка ще посочим, че постигането на по-високи доходи и стандарт на живот е много по-слаба причина за напускане на страната от ученици с родители с основно или по-ниско образование спрямо учениците с родители с по-високо образование.

5.9. На базата на проведеното от ИСС изследване се установи, че основните предпочитани направления на бъдеща емиграция на завършващите средно образование в страната се очертават да бъдат три страни – Великобритания, Германия и САЩ, като интензитетът на намеренията за мигриране към тези страни е различен. Великобритания и Германия са посочени от 24 % от имащите намерение да напуснат страната завършващи ученици и като цяло те се предпочитат от почти от половината бъдещи емигранти. САЩ е страната, за която предпочитания за заминаване са изразили около 13 %. Следващите предпочитания за страна на пребиваване са Испания, Холандия, Италия, Франция и Австрия, за които процентът на предпочитание варира от 5,6 % (Испания) до 3,6 (Австрия).

5.9.1. Великобритания е страната, която е по-предпочитана от учениците в областните градове спрямо тези в останалите градове и села. Германия е почти еднакво предпочитана страна в различните населени места в страната. Холандия и Франция са определено по-предпочитани страни в градовете с над 300 хиляди жители спрямо останалите населени места, докато при Испания ситуацията е противоположна.

5.9.2. Успехът на учениците от предходната година е важен фактор за определяне на тяхното намерение за предпочитана страна. Учениците с отличен успех и с намерение за напускане на страната изразяват определено много по-силно предпочитание за заселване във Великобритания и в САЩ спрямо останалите по успех ученици. Същевременно учениците с успех под 4,50 имат много по-силни предпочитания към Испания и Германия спрямо тези с много добър и с отличен успех.

5.9.3. Германия, САЩ и Холандия са малко по-предпочитани страни за заселване от завършващите средно образование момчета спрямо момчетата с намерение за напускане на страната. От своя страна момчетата имат по-силни предпочитания спрямо момчетата по отношение на страни като Испания, Италия и Франция.

5.9.4. Образованието на родителите има определено влияние върху формирането нагласата за предпочитана страна сред учениците. При завършващите средно образование с родители с най-високо образование има много ясно изразена тенденция към предпочитане на Великобритания, която е характерна и за учениците с родители със средно образование. За тази група ученици са налице също предпочитания и към САЩ и Холандия, като, разбира се, процентът на желаещите за заминаване във Великобритания е много по-висок от посочените две страни.

5.9.5. От своя страна Франция и Белгия са двете страни, които се предпочитат в много по-голяма степен от учениците с родители с основно или по-ниско образование спрямо другите ученици. В някаква степен този факт може да се обясни с много развитите и в известен смисъл „щедри“ социални системи във Франция и Белгия, които може би са по-добре познати в България на родителите с основно или по-ниско образование в България.

(п)

Проф. д-р Лалко Дулевски

ПРЕДСЕДАТЕЛ НА ИКОНОМИЧЕСКИ И СОЦИАЛЕН СЪВЕТ